

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VII св. 7-10

БЕОГРАД 1956

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: Значај рада Комисије за уједначање правописа	197
2. М. Стевановић: Глаголски облици пасива	205
3. А. Б.: <i>Лешњо, седење</i>	217
4. В. М. Мићовић: Значење неких речи у народним песмама	223
5. А. Пецо: Облици колективних именица на -ад	234
6. Милош С. Московљевић: Уз појаву једног речника	247
7. М. Стевановић: Две грешке код двојце писаца	254
8. Милка Ивић: Однос између квалитативног генитива и квалитативног инструментала	260
9. Мишар Пешкан: О уметку -ов- (-ев-) у множини именица прве врсте	270
10. М. С. Лалевић: Обрада подређених реченица	276
11. Језичке поуке	289

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Рибна
ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЊЕ — БЕОГРАД
1956

Штампа Графичко предузеће „Академија“, Београд, Космајска 28, Тел. 24-701

НАШ ЈЕЗИК

Књига VII

Нова серија

Св. 7—10

ЗНАЧАЈ РАДА КОМИСИЈЕ ЗА УЈЕДНАЧЕЊЕ ПРАВОПИСА¹⁾

Ми смо земља са најсавршенијим правописом. Тако се увек вели. Вука Караџића прослављају и домаћи и страни научници што је у своје време умео да одоли свим струјама које су желеле да и наш правопис буде историски или етимолошки. Вук је с правом одговарао да наш језик, онако како га је он давао, нема историје, па зато не може имати ни историског правописа. Сви су народи, говорио је он, отпочињали да пишу као што су говорили, па тако мора бити и са нашим народом. А како је он, Вук, први понео да пише тим новим језиком, он је сматрао да лично његов правопис и треба да послужи као мерило за језик којим је он први у новој историји нашој почео писати.

Тако је он проглашавао своју ортографску и графичку реформу од 1818 једино правилном и обавезном за наш народ.

То је она велика тековина за наш народ и његову културу која се зове фонетским правописом књижевног језика: „пиши како говориш“. Колика је то добит за нашу културу, може се замислити ако се погледа развитак великих модерних књижевних језика, напр. енглеског. У току времена код Енглеза развила су се готово два језика: књижевни са историским правописом и говорни са фонетским изговором. Да се утврди веза и једног и другог, треба познавати оба, треба засебно научити онај први и везати га за језик савременог Енглеза. Колико се тамо узалудног труда изгуби за

¹⁾ Одржано као предавање на Народном универзитету у Сарајеву 21-III-1956 године.

нешто што се код нас добија без икакве муке; а колико је овде олакшано улажење у савремену културу и брзо и непосредно учешће у њој!

Вук је својом реформом, као и оним поправкама које је додавао у доцније време, обухватио само главни део проблема. Па и ту је у неким питањима остао неодлучан, и та нам питања задају сталне муке. То је како ће се написати *градски* и сл., тј. да ли ће се писати испред *ски* *д*, а затим и *г* и *ђ* и сл. Од свих могућних решења он је изабрао најпримарније, историско-етимолошко писање. Сем тога и у случајевима као *претседник*, он је био исто тако неодлучан и ту је предложио да се узме историско-етимолошка база *председник*. А то је значило пробој његове реформе на знатном фронту.

Овамо иде и писање гласа *х*. До 1936 Вук *х* није писао. Тада га је констатовао у Ц. Гори и Дубровнику и ради приближавања Хрватима затражио је да се *х* пише свугде где му је по етимологији место. Опет једно решење које се противи у знатној мери новом фонетском правопису. Сем тога, Вук није улазио детаљније ни у друга питања, бар не принципски: он је и сам лутао у писању великих и малих писмена, у састављеном и одвојеном писању делова речи, мада је ту одражавао извесну меру, у растављању речи на слоге, мада је и ту давао и правилна решења, у интерпункцији. Ја остављам друге ситније ствари и желим да кажем да је Вук, и поред сјајно решеног питања о фонетском правопису, оставио цео низ питања неуређених. Он је веровао да ће се све то лако уједначити када се наша књижевност снажније развије и пошто се први принципи његова правописа приме. Чињеница да се ми и данас на сто и више година после српско-хрватског споразума (1850) да Срби и Хрвати имају један књижевни језик у томе не слажемо — јасно показује да се он у својим очекивањима преварио: основа његова правописа примљена је од Срба и Хрвата у потпуности, а спорна питања, неодлучена и код самог Вука Караџића, остала су и до данас спорна. У томе је основица свих разговора о томе да се наш правопис уједначи, иако смо на обема странама примили Вуков правопис.

Даље се није могла допустити макар и ова делимична неодређеност нашег правописа. Комисија састављена од Срба и Хрвата иницијативом Матице српске и Матице хрватске позвана је да у овом правцу пронађе начин да се све неуједначености нашег правописа уклоне и да се тако Вукова реформа заобли и доведе до краја.

Зашто је то толико потребно данас? Зашто је потребније данас него пре сто и тридесет осам година, када је Вук своју реформу први пут дефинитивно дао (1818), и пре 106 година, када су књижевници и учени људи Срби и Хрвати (на Књижевном договору у Бечу 1850 г.) одлучили да имају један књижевни језик?

Ми смо у току изнесеног времена у различним покрајинама у којима живе Срби и Хрвати посвршавали врло значајне културно-политичке задатке. Али крупни догађај ослобођења и стварног уједињења наших народа у шест аутономних република, сједињених у Југославију, тражи да се и са културне стране омогући заједнички развитак у школи, у књижевности, свугде где се служимо српскохрватским књижевним језиком. Заиста је аномалија да се у свакој републици имају, до извесне мере, друга правописна правила која цепкају, и без тога, релативно малу народну територију и траже да се правописне навике мењају при прелазу из једне републике у другу. Зашто да се једна књига или један уџбеник не може, без икаквих преграда, прештампати у једној републици ако је наштампан у другој или, још боље, зашто једна таква књига не може послужити свима подједнако корисно? Природно је да за целу српскохрватску област могу подједнако писати и српски и хрватски књижевници, јер није свеједно за развитак наше књиге на колики ће број читалаца добра књига српских и хрватских писаца моћи рачунати. Затим, најзад, саме школе српске и хрватске, њихови ученици и њихови наставници вапију за уједначеним правописом који би им дао могућности да снажније и са више успеха раде на подизању наше опште српскохрватске писмености. Потреба овог рада је многострана. Она се морала предузети озбиљно и зналачки.

Рекао сам да је у Вукову правопису било празнина које се у почетку нису осећале толико колико се осећају данас. Јер у прво време Вуков правопис је био намењен књижевницима, који су се у другим правцима, сем оног главног дела који је Вук давао, сналазили на свој начин. Данас је правопис једно од моћних оруђа наше културе, па зато мора бити добро одређен у свима деловима својим.

Срби су тек после смрти Вукове дефинитивно примили његов правопис (тек марта месеца 1868 г.), али и пре тога времена, већ 1859 год. било је јасно да се примена његова остварује. Тако је Вук доживео велику своју победу и за живота већ видео остварење својих тежњи, старих у то време више од четрдесет година. Срби су примили само у најглавнијим потезима Вукову реформу. Иако је Даничић објашњавао ту реформу и својим књигама (Малом српском граматицом, Облицима и, нарочито, Коријенима) знатно помагао да се она правилно примени, ипак се није пошло даље од фонетских ортографских начела која је Вук дао, па и она се нису примењивала *у потпуности* (напр. писање гласа *x*, за који је Вук тражио у току каснијег свога рада да се пише свугде где му је по етимологији место.

Код Хрвата је та ортографија дефинитивно примљена 1892, а др Иван Броз био је први писац правописних упутстава. Вукова реформа је примљена код Хрвата онако како ју је дао Вук. Његова отступања од фонетског писања (градски, председник и сл.) не само да су задржана него су и систематски спроведена свугде где су прилике биле за то (напр. писање *đ* у префиксима пред свима фрикативним сугласницима и африкатама). Сем тога, уведене су неке особине из хрватског ранијег правописа (напр. писање *футура писат ћу*). У осталим особинама, које Вук није дефинитивно обрадио, а о којима се морало говорити у правописним упутствима, — Хрвати су ишли својим путем.

Код Срба, код којих се такође јавља потреба за одређенијим правописним упутствима, Вукова је реформа и код њих дакако примљена, само се покушавало да се избегну Вукова колебања у писању гласа *đ* (гратски м. Вуковог

градски, претседник м. председник и сл.); у осталим стварима ишло се оним путем који је био већ *знатно утврђен* (звук *x*).

Тако смо добили два правописа који су се у неким особинама разликовали: хрватски на западу, који је имао нешто архаичнији карактер, и српски на истоку, у којем се огледала тежња да се уклоне извесне нелогичности Вукова правописа које су стварале непотребна отступања од изванредно доследне и иначе савршено смишљене системе. Сем тога, међу тим правописима било је и знатног неслагања у оном делу правописа који код Вука није био дефинитивно уређен.

Између два светска рата јавила се мисао у званичним срединама тадашње Југославије да се позове Комисија стручњака (1929—30) која би, бар за школе, израдила заједнички правопис. Тако су изашла правописна упутства од 1930.

Али онда политичке прилике нису биле повољне за опште примање овог покушаја уједначења нашег правописа. Хрвати су их сматрали наметнутим од београдског центра као знак спровођења централистичког уређења, тако да су га они, одмах после почетка непријатељске најезде на нашу земљу, а и нешто пре тога, опет вратили, мање-више, на особине које је он углавном имао пре те школске реформе. На српској страни, сем отступања за време непријатељске окупације, остало се на правопису од 1930 г.

Тако смо добили опет два правописа, на истоку и западу наше земље, који су се, сем слагања у главном делу, разилазили у читавом низу питања.

После ослобођења од непријатеља и дефинитивног уједињења од 1944/5 год. прилике су се из корена измениле. Место старе борбе наших народа завладало је начело братства међу њима. Наши су народи у својим друштвено-политичким тежњама задовољени, и њихов културни живот слободно се почео развијати не зазирући ни од чије хегемоније ни покушаја да једна покрајина присвоји себи оно што јој не припада. Сада се могло мислити, искрено и свестрано, на изједначење правописа као једног од природних

атрибута заједничког културног живота. И када је дошло до споразума да се од српских и хрватских академија и универзитета затражи да саставе Правописну комисију која би сва поменута питања решила и ставила их на опште примање, тај је поступак одобрен са свих страна. Мислим да није потребно да нарочито истичем да је овом решењу претходила дуга анкета о књижевном језику и правопису коју је Матица српска постепено објављивала у свом часопису (Летопис Матице српске). После измене мишљења великог броја учесника у овој анкети дошло је и питање о Правописној комисији. Она је састављена од чланова: М. Хацића, делегата Матице српске из Новог Сада, А. Белића и дра Рад. Алексића, проф. Фил. фак., делегата САН; дра М. Стевановића, проф. Фил. фак. и Рад. Лалића, проф. Фил. фак., делегата Универзитета у Београду; дра Људевита Јонке, изванр. проф. Фил. фак., Славка Павешаћа, стручног сарадника као заменика, дра Милована Гаваца, проф. Павла Рогића, научног сарадника као заменика, дра Стјепана Мусулина — делегата Југославенске академије; дра Јосипа Хама, проф. Фил. фак. и дра Мата Храсте, проф. Фил. фак. — као делегата Универзитета у Загребу. Од Универзитета у Сарајеву одређен је као делегат др Јован Вуковић.

Ова Комисија, и поред повољних политичких прилика, имала је врло тежак задатак: да својим одлукама избаци из нашег правописа много штошта што је у њему добило дубоког корена, на што је друштво већ било навикло у великом степену. Не треба се варати: правописне особине, ма како биле неоправдане по себи, врло се тешко искорењују кад се једном одомаће. Оне постају навике као део народног организма. Зато ће оне увек, у предузимању ма каквих исправљања или реформе, побудити негодовање. Тога је Комисија потпуно свесна и предузима оно што је најнеопходније.

Главна ствар која покреће Комисију да изврши свој посао уједначавања јесте: да ниједно од ових питања не задире у народни понос, у оно што претставља део народне душе.

Неопходна потреба тражи од ње да изврши значајан национални задатак, који се може извршити, и она се о ту потребу наше културе не може оглушити.

Многи се питају о којим је проблемима ова комисија имала да решава. Ја бих их означио овако све у неколико крупних тачака:

1. Да ли ће се у новом заједничком правопису сачувати Вуков централни део правописа без икаквих поправљања или ће се примити и нека компромисна решења?

2. Шта се од онога што је ушло са стране у овај средишни део нашег правописа у току времена може примити, а шта не може?

3. Дефинитиван споразум о оним питањима која су после Вука остала неуређена (писање великих и малих писмена, састављено и растављено писање речи и друга техничка правописна питања).

4. Интерпункција.

5. Општа упутства о састављању правописних књига.

Ових неколико тачака крију у себи безброј ситних питања којима се главна начела илуструју. Међу њима има их доста која су на једној или другој страни упорно брањена у току година. Зато је и било потребно одредити и услове под којима се може доћи до потребног јединства.

Пре свега ниједна од ових тачака није претстављала непремостивих тешкоћа. При добром познавању самих чињеница, при слагању у смеру који се желео постићи, била је потребна добра воља и уверење да се ради један од корисних послова за све наше народе.

Члановима Комисије било је добро познато да су се неке особине (као изворно писање туђих имена и одвојено писање футура, напр. писат ћу и сл. у латиници) дубоко увукле у правописе појединих центара и да су све више остајали знаци двојства нашег правописа. То се није могло тако оставити јер је правопис књижевни један и такав треба и да остане. С друге стране, морало се рачунати и са тим да су те особине ухватиле дубоког корена на појединим странама, па се не могу избрисати. Ту ће морати да се да компро-

мисно решење које би садржавало и карактер јединствености јер су два начина принципски допуштена као варијанте за целу језичку област а тим је створена и могућност да их постепено нестане.

Сви чланови Комисије, сваки од њих у својој републици или пред својим народом има да буде тумач јединствених одлука. Они би имали да се заложу да се те одлуке приме у њиховој друштвеној средини.

Могу рећи да је рад око уједначавања добро напредовао. Примано је оно што одговара научним схватањима, а одбачено је оно што се таквим схватањима противило, без обзира да ли је традиција била за њих или што друго. Овој Комисији служи на част што се, бар у досадашњем раду, о ове високе принципе није огрешила.

Немојте тражити од мене да вам износим у чему су појединачне тачке слагања, а у чему посао још није могао бити окончан. На крају будуће, шесте седнице Правописна Комисија, надамо се, моћи ће дати тачна или бар приближно тачна обавештења о томе за широку јавност. Па и то неће бити још дефинитивно јер ова Комисија има да изради пројекат изједначења нашег правописа које шири форуми него што је ова Комисија имају да дефинитивно приме.

Ја се надам да ће напори Правописне комисије бити правилно оцењени. Учињено је оно што се могло учинити. А да код претставника Комисије није недостајало ни добре воље ни доброг и свестраног познавања ствари, видеће се из добивених резултата. Мени је мило што данас на крају овог предавања могу рећи да се ка тим резултатима иде чврстим и поузданим корацима.

19 марта 1956

Сарајево

А. Белић